

Куш Е. О.,
доцент кафедри «Іноземна філологія та переклад»
Національного університету «Запорізька політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-7220-3806>

Сурмай Г. О.,
магістрантка кафедри «Іноземна філологія та переклад»
Національного університету «Запорізька політехніка»
<https://orcid.org/0009-0002-8720-2483>

РЕАЛІЇ РОМАНУ ДЖ. Ф. КУПЕРА «THE PIONEERS, OR THE SOURCES OF THE SUSQUEHANNA» ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

Анотація. Статтю присвячено дослідженню реалій роману Дж. Ф. Купера «Піонери, або Біля витоків Саскуеханни». У статті уточнюється поняття реалія, встановлюються типи реалій роману, аналізуються труднощі, стратегії та способи їх україномовних перекладів. Увагу приділено у статті також трансформаціям їх перекладу.

Реалія є безеквівалентною лексичною одиницею на позначення національно маркованих об'єктів, понять і явищ, відсутніх у мові та культурі інших народів. Тематичними групами реалій аналізованого роману Дж. Ф. Купера є історичні, суспільно-політичні, географічні та етнографічні. Реалії зазначених груп є засобами формування культурно-історичного та національного фону роману, творення системи його образів, актуалізації авторських інтенцій, виявлення конфлікту представників європейської та індіанської культур періоду фронтиру в Америці.

Найбільш численними є етнографічні реалії, представлені лексичними одиницями на позначення понять і об'єктів матеріальної та духовної культури, побуту, трудової діяльності, промислу, зброї. Вказані реалії відіграють ключову роль у протиставленні представників різних культур у романі.

Переклад реалій роману українською мовою відбувається із використанням стратегій форенізації та доместикації. Стратегія форенізації сприяє збереженню автентичності роману, його образів і мовних одиниць. Вона реалізується через застосування різних видів транскодування. Компенсація втрат значення реалій при транскодуванні забезпечується застосуванням авторських коментарів, що пояснюють їх значення. Використання стратегії доместикації дозволяє адаптувати значення реалій роману до фонових знань україномовного читача, але призводить до втрати національно-культурного забарвлення їх значення. Зазначена стратегія реалізується гіпонімічним, описовим та аналоговим перекладом.

Вибір та комбінування стратегій і способів визначається контекстом використання реалій та наміром перекладача. Для відтворення реалій, до складу яких входять кілька компонентів, можуть застосовуватися прості та комплексні перекладацькі трансформації. Їх вживання сприяє адаптації перекладених одиниць до мовних і мовленнєвих норм адресата перекладу.

Ключові слова: англійська мова, реалія, спосіб перекладу, стратегія доместикації, стратегія форенізації, тематична група, художній твір.

Постановка проблеми. Питання адекватного відтворення національно-культурної специфіки текстів художніх творів іншомовними засобами було і залишається одним із найбільш актуальних для перекладознавства. Це зумовлено нерозривним зв'язком мови та культури, який відбивається, в першу чергу, в лексичних одиницях. Саме лексика виступає основним носієм фонових знань, пов'язаних із історією, традиціями, особливостями життя та діяльності народу, його культурою, релігією, взаємодією з іншими націями тощо. Вагому роль у створенні унікального національного колориту художнього твору відіграють при цьому реалії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на той факт, що питання перекладу реалій загалом не можна вважати невивченими, про що свідчить значна кількість наукових розвідок [1–5], їхнє різноманіття та поширення у різних художніх творах зумовлює необхідність їх подальшого дослідження. Окремому дослідженню не підлягали також американські реалії періоду формування фронтиру у США (XVII–XIX століття), які виявляють особливості сприйняття дійсності, побуту, а також взаємодії європейської та індіанської культур у країні у визначені часи.

Все вищевказане визначає мету цієї розвідки, а її завдання полягають у уточненні понять «реалія», встановленні тематичних груп реалій роману Дж. Ф. Купера «The Pioneers, or The Sources of the Susquehanna» [6], з'ясуванні труднощів їх перекладу, а також стратегій і способів, задіяних при їх відтворенні засобами української мови.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що термін «реалія» походить від латинського прикметника *realia* – *речовинний, дійсний* [2, с. 69]. Хоча науковці надають їм різні дефініції [1, с. 5; 2, с. 69; 5, с. 109], їх можна звести до розуміння реалії як слова або словосполучення, що вживається для номінації понять та явищ, притаманних певному народу та відсутніх у інших націй.

Реалії є об'єктом вивчення лінгвістики та перекладознавства. Так, наприклад, Р. П. Зорівчак, якій належить провідна роль у вивченні реалій у вітчизняному перекладознавстві, визначала їх як «моно- або полілексемні одиниці, лексичне значення яких містить етнокультурну інформацію, чужу для об'єктивної дійсності мови перекладу» [4, с. 58]. Наведена та інші дефініції реалій, запропоновані перекладознавцями [3, с. 75; 7, с. 466; 8, с. 339], дозволяють нам схарактеризувати

їх як лексичні одиниці з національно-культурно забарвленим значенням, що не мають відповідників у мові перекладу.

Зауважимо також, що реаліями називають не тільки слова та лексеми на позначення національно маркованих понять, але й їх денотати [1, с. 6]. Останні представлені різноманітними національно специфічними предметами побуту, одягу, явищами та предметами, пов'язаними з традиціями та культурою певного народу, його національними стравами, знаряддями та організацією праці, географічним положенням, соціально-політичним устроєм тощо.

Зазначене дозволяє говорити про можливість розмежування реалій за тематичною ознакою та пояснити існування тематичних класифікацій реалій. Отже, за тематичною ознакою реалії поділяють на географічні, етнографічні, а також суспільно-політичні та історичні реалії [5, с. 108–110]. Географічні реалії відсилають до національно-специфічних географічних об'єктів певної нації, виявляючи також іноді і особливості її екосистеми. Етнографічні реалії вживаються для позначення об'єктів, предметів, понять і явищ культури та побуту певного народу.

Суспільно-політичні реалії використовуються для іменування назв його політичних, державних і суспільних інституцій та посад, титулів, неформальних імен політичних і суспільних діячів, назв соціополітичних, політичних рухів і подій, специфіки суспільно-політичного устрою певної країни і т.і. Історичні реалії позначають специфічні історичні події, ситуації, персоналії тощо [9, с. 273]. Зазначимо також, що іноді реалії можуть належати до кількох суміжних груп, перебуваючи при цьому на периферії кожної із груп, або позначаючи, наприклад, певне суспільно-історичне та політичне явище народу одночасно [9, с. 274].

Реалії використовуються у різних типах текстів, маючи певне прагматичне навантаження та експлікуючи національно марковану інформацію. У художньому творі подібні одиниці можуть виступати не тільки засобами формування культурно-історичного фону твору, експлікувати його національну своєрідність, але й сприяти реалізації авторського задуму, творенню системи образів тощо.

Специфікою тексту історико-пригодницького роману видатного американського письменника Дж. Ф. Купера «Піонери, або Біля витоків Саскуеханни» є наявність в ньому великої кількості реалій, використаних для опису унікального історико-культурного явища – американського фронтиру. Саме фронтір, що є однією із основних реалій роману, зображений у ньому як особливий межовий простір між освоєною територією та дикою природою. Він також виступає символом підкорення земель новими поселенцями у країні, сприяє створенню їх образів і образів корінних мешканців країни, символізує їх спосіб життя та особливості світосприйняття, ілюструє, як формувалося нове американське суспільство, виявляючи при цьому конфлікти між представниками різної цивілізації, переселенців як представників нової цивілізації та природи, зміну ставлення людини до природи у цілому.

Аналіз тексту оригіналу роману Дж. Ф. Купера «Піонери, або Біля витоків Саскуеханни» дозволяє виокремити в ньому такі тематичні групи реалій: історичні, суспільно-політичні, географічні та ландшафтні, а також етнографічні. Історичні реалії застосовуються в тексті роману для зображення конкретного історичного періоду розвитку американського суспільства, що виявляє його особливості, події, ситуації і поняття,

пов'язані із ним. Зазначені реалії сприяють історичній достовірності роману, його можливості показати епоху освоєння територій новими поселенцями Америки у наприкінці XVIII століття. Такими реаліями у романі є зокрема лексеми *frontier, colonization of wilderness, American wilderness frontier, westward expansion, yeomen* тощо.

Суспільно-політичні реалії аналізованого роману використовуються для позначення особливостей суспільно-політичного устрою території країни, зображеної у романі, йменування різних соціальних верств населення, суспільних процесів, до яких вони залучені. Подібні реалії слугують не тільки засобами передачі інформації про особливості суспільно-політичного та соціокультурного розвитку країни та її мешканців, соціальні верстви населення, але й створюють національно-культурний колорит роману, сприяють реалізації авторського задуму зображення конфлікту між представниками різних цивілізацій та поступового формування нової держави. Прикладами подібних реалій є наступні мовні одиниці: *frontiersman, red-skin, half-breed, squatter, Templetown model, sachem, magistrate, elder, squire* тощо.

Наявними в романі є також географічні реалії, що слугують засобами номінації різноманітних географічних об'єктів території, зображених у ньому (*the Susquehanna, the Glimmerglass*), виявляють особливості їх ландшафту (*prairie, sugar-bush*), специфіку їх флори та фауни (*cougar, muskrat, passenger pigeon, otsego bass*) тощо. Використання вказаних одиниць сприяє формуванню уявлень про середовище, в якому розгортаються події роману.

Значна кількість реалій аналізованого роману має яскраво виражений етнографічний характер. Етнографічна реалія є, відповідно, мовною одиницею, що відображає особливості матеріальної та духовної культури, повсякденного життя, традицій, ремесел та взаємодії представників певної нації, спільноти з навколишнім середовищем. Численність етнографічних реалій, використаних в тексті роману, дозволяє розподілити їх на такі ключові підгрупи: реалії матеріальної культури та побуту; реалії трудової діяльності, промислу та зброї; реалії духовної культури.

Реалії матеріальної культури та побуту, у свою чергу, включають лексичні одиниці на позначення предметів одягу та взуття, прикрас, що характеризують специфічний зовнішній вигляд персонажів (*buckskin breeches, leather stockings, deerskin, cap of skins, belt of wampum*); типів житла та предметів хатнього начиння (*wigwam, shanty, log-house, mug, riddle rack*); продуктів харчування, страв та напоїв (*dried meat, succotash, fricassee, Pot-pie, gingerbread, toddy / apple-toddy, hard cider, switchel*); транспорту та засобів пересування (*sleigh, jumper, canoe, bark canoe, periauga, stage-coach*).

Реалії трудової діяльності, промислу та зброї віддзеркалюють спосіб життєдіяльності першопоселенців та індіанців у романі. Вони представлені в ньому лексичними одиницями на позначення понять, пов'язаних із освоєнням нових земель (*logging, lumbering*); знарядь праці, господарювання, полювання (*snare, trap, paddle*); видів зброї (*scalping-knife, war-club, tomahawk*).

Реалії духовної культури аналізованого роману віддзеркалюють різницю у релігійних поглядах, світоглядних цінностях і моральних нормах європейців-переселенців і автохтонного населення, виявляють дуалізм ідейного змісту роману, сфор-

мованого зокрема на протиставленні їх духовного світу. Зазначені реалії представлені в романі одиницями номінації об'єктів поклоніння (*Great Spirit, Manitou*); сакральних об'єктів та атрибутів (*totem, calumet, wampum belts, Book of oath*); релігійних конфесій (*episcopalian, quaker, moravian*); понять, що виявляють світоглядні позиції європейців і індіанців (*natural law, civil code, the wilderness*).

Роль всіх зазначених вище реалій у кодуванні національного колориту та ідейного змісту аналізованого роману є ключовою, що зумовлює важливість адекватного перекладу вказаних одиниць роману. Основна проблема при іншомовному відтворенні цих одиниць пов'язана з їх безеквівалентністю, тобто з відсутністю їх безпосередніх відповідників у мові перекладу. Саме тому науковці говорять про проблеми їх «неперекладеності у перекладі» [3, с. 76; 4, с. 59], складнощі передачі культурного компонента їх значень [3, с. 76], компенсації втрати їх значень [7, с. 466] тощо.

Зазначимо, що на сьогоднішній день не існує єдиних правил або ідеальних рекомендацій щодо вибору способів відтворення реалій іншомовними засобами. Це зумовлено не тільки їх безеквівалентним статусом, але різноманіттям, семантичними особливостями, контекстами використання, прагматичним навантаженням та ін. Проблема неперекладеності реалій вирішується у сучасному перекладознавстві за рахунок вибору стратегій форенізації та доместикації, що визначають конкретні дії та вибори способів передачі цих одиниць перекладачем.

Стратегія форенізації скерована на збереження «іншомовності» перекладеної реалії, тобто її застосування надає можливість відтворити ці одиниці якомога ближче до їх оригінальної форми та значення [10, с. 330]. Застосування подібної стратегії перекладачем визначає вибір таких способів перекладу як транскрипція, транслітерація, адаптивне та змішане транскодування, калькування, екзотизація (збереження оригінального написання). Стратегія доместикації ж, навпаки, дозволяє «уподібнити» перекладену одиницю до потреб національного читача, тобто йдеться про її мовне перекодування максимально звичними та зрозумілими за змістом для іншомовного читача засобами мови [10, с. 332]. Вибір цієї стратегії визначається використанням таких способів перекладу, як функціональний аналог, описовий переклад, гіпонімічний переклад. На відміну від способів, що застосовуються при залученні стратегії форенізації, зазначені способи, як правило, нейтралізують етнокультурну специфіку та національну маркованість значення перекладених одиниць, дозволяючи при цьому якомога повно передати загальний зміст перекладеної реалії іншомовному читачеві.

Приклади вживання стратегії форенізації та способів її актуалізації спостерігаємо при перекладі наведеного нижче фрагмента аналізованого роману та реалій, застосованих в ньому:

«He is a genteel savage; but let us go down, and give the **Sachem** his tea – for I suppose he is a descendant of King Philips, if not a grandson of **Pocahontas**» [6, с. 204]

«Він благородний дикун. Проте, нам час спуститися та пригостити **Сахема** чаєм – бо він, скоріш за все, нащадок Короля Філіппа, можливо, навіть онук **Покахонтас**» [11, с. 195].

Збереження національного колориту зазначеного фрагменту тексту оригіналу роману та його реалій здійснюється за

рахунок використання адаптивного транскодування лексеми на позначення вождя індіанського племені *Sachem* – *Сахема*, а також транслітерації імені історичного персонажа *Pocahontas* – *Покахонтас*. Для компенсації втрат значення цих одиниць перекладач роману Є. Крижевич застосовує також сноски з поясненням значення цих одиниць у тексті перекладу:

«* Сахем – назва верховного вождя у деяких індіанських племен» [11, с. 195].

«* Покахонтас (1595–1617 рр.) – донька індіанського вождя, яка стала жінкою англійського колоніста та неодноразово згадувалася у різних літературних творах» [11, с. 195].

При перекладі наведеного фрагменту роману застосовується стратегія доместикації:

«The expenditures of the pioneers who first broke ground in the settlement of this country are succeeded by the permanent improvements of the **yeoman**, who intends to leave his remains to molder under the sod which he tills, or, perhaps, of the son, who, born in the land, piously wishes to linger around the grave of his father» [6, с. 14].

«І кожний дім тут – вже не тимчасова халупа піонера, а міцна оселя **фермера**, який знає, що його останки будуть покоїтися в землі, яку орав його плуг; або житло його синові, який народився тут, і навіть не думає розлучатися з місцем, де знаходиться могила його батька» [11, с. 6].

Про використання стратегії доместикації свідчить переклад реалії *yeoman*, яка за часів опису подій у романі позначала землеробця, який обробляв власну землю і був готовий захищати її зі зброєю в руках. Вказану одиницю було перекладено гіпонімом *фермер*, зрозумілим україномовному читачеві, тобто при перекладі видове поняття було замінено на родове. Використання транскодованої одиниці *іомен* довелося б пояснювати у тексті перекладу.

Вибір стратегії перекладу та способів її актуалізації продиктований наміром перекладача зберегти або нівелювати автентичність тексту першотвору. Далеко не завжди перекладачі застосовують лише одну із зазначених стратегій, а комбінують їх використання. Про це зокрема свідчить переклад аналізованого роману, здійсненого українським перекладачем Є. Крижевичем. Крім того, передача деяких реалій вимагає застосування, так званого, трансформаційного перекладу, тобто використання перекладацьких трансформацій для їх відтворення і пристосування до мовних і мовленнєвих норм адресата перекладу, зокрема: *Manitou spirit* – *дух Маніту* (перестановка слів); *frontier life* – *життя переселенців* (перестановка слів, лексична заміна); *wampum belt* – *пояс із вампума* (перестановка слів, додавання слова) тощо.

Вибір та використання стратегій і способів перекладу реалій текстів художніх творів виявляє майстерність перекладача художньої літератури.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, реалії є лексичними одиницями з національно маркованим значенням, які не мають еквівалентів у мові перекладу. В тексті аналізованого роману використовуються історичні, суспільно-політичні, географічні та ландшафтні, а також етнографічні реалії. Їх україномовний переклад здійснюється за допомогою стратегії форенізації, актуалізованої переважно різними видами транскодування, а також із використанням стратегії доместикації, реалізованої гіпонімічним і описовим перекладом, функціональним аналогом тощо. Переклад деяких реалій потребує

також застосування перекладацьких трансформацій або їх поєднання. **Перспективи подальших досліджень** пов'язуємо з вивченням та порівняльним аналізом реалійного фонду інших творів Дж. Ф. Купера, а також стратегій і способів їх відтворення різними українськомовними перекладачами.

Література:

1. Абабілова Н., Усачева І. Реалія як об'єкт досліджень вітчизняних та зарубіжних перекладознавців. *Мовознавство*. 2017. вип. 2 (28). С. 4–9.
2. Бурбак О. Ф. Реалія та способи визначення її лінгвістичного статусу. *Іноземна філологія*. 1985. № 5. С. 68–72.
3. Гавриленко А. В., Кобякова І. К. Мовні реалії та проблеми перекладу. *Філологічні трактати*. 2011. Т. 3. № 3. С. 74–78.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Видавництво при Львівському університеті, 1989. 216 с.
5. Колпакова С. С., Гнедкова О. Г. Особливості класифікацій слів-реалій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35. № 74. С. 107–114. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.6/18>
6. Cooper J. F. *The Pioneers*. Oxford : Oxford University Press, 2000. 448 p.
7. Снежик О. П., Федорова Л. О. Прийоми приблизного перекладу українських реалій у французькому художньому тексті. *Studia Linguistica : збірник наукових праць*. 2011. Вип. Т. 1. С. 465–470.
8. Шигаєва К. В. Слова-реалії і способи їх перекладу в контексті міжкультурної комунікації (на матеріалі романів Дена Брауна «Код да Вінчі» та «Цифрова фортеця»). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46 (4). С. 337–349.
9. Подорожна К. Ю. Проблема класифікації реалій та виокремлення історизмів у ній. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. № 74. С. 271–275.
10. Царенко І. О., Царенко О. О. Стратегії фореїзації та доместикизації при перекладі міжнародної реклами та продуктів кіно- та телеіндустрії. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки*. 2020. № 2. 2020. С. 328–336. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2020-2-20-35>
11. Купер Дж. Ф. Піонери, або Біля витоків Саскуеханни / пер. з англ. Є. Крижевича. Київ : Веселка, 1980. 456 с.

Kushch E., Surmai H. Culturally-bound terms of J. F. Cooper's novel "The Pioneers, or the Sources of the Susquehanna" and their translation

Summary. The article is devoted to the study of culturally-bound terms in J. F. Cooper's novel «The Pioneers, or the Sources of the Susquehanna». The notion of a culturally-bound term is specified, types of culturally-bound terms of the novel are identified, difficulties, strategies and ways of their Ukrainian translation are analyzed in the article. Attention in the article is also paid to the analysis of transformations used in their translation.

A culturally-bound term is a non-equivalent lexical unit designating nationally marked objects, notions and phenomena

that do not exist in the language and culture of other nations. The thematic groups of culturally-bound terms used in the analyzed novel of J. F. Cooper are represented by historical, socio-political, geographical and ethnographic language units. They serve as means of constructing and national background of the novel. They also form the system of its images, actualize author intentions, and reveal the conflict between the European and Indian cultures of the American frontier period.

The most numerous are ethnographic terms, represented by lexical units designating the notions and objects of material and spiritual culture, everyday life, occupational activities, crafts, weapons. These culturally-bound terms play a key role in contrasting representatives of different cultures in the novel.

Translation of culturally-bound terms of the novel into Ukrainian is carried out with the help of strategies of foreignization and domestication. The strategy of foreignization contributing to preserving the authenticity of the novel, its images and language units. It is implemented through the application of various types of transcoding. The compensation of meaning loss of culturally-bound terms in the process of transcoding is ensured by the use of authorial comments that explain their meanings. Use of the strategy of domestication allows adopting meaning of culturally-bound terms to the background knowledge of the Ukrainian reader. However, it results in the loss of their national and cultural colouring. Hyponymic, descriptive and analogical translation is used to actualize the strategy.

The choice and combination of strategies and ways of translation are predetermined by the contexts of culturally-bound terms and the intentions of the translator. To render culturally-bound terms consisting of several components, both simple and complex translation transformations may be applied. Their use facilitates the adaptation of the translated units to the linguistic and communicative norms of the target-language addressee.

The rendering of realia in the analyzed novel into Ukrainian is achieved through a combination of various translation strategies and procedures, the choice of which is determined by the context of use of the respective units and the translator's intention. To render realia consisting of several components, both simple and complex translation transformations may be applied. Their use facilitates the adaptation of the translated units to the linguistic and communicative norms of the target-language recipient.

Key words: the English language, culture-bound term, way of translation, strategy of domestication, strategy of foreignization, thematic group, literary work.

Дата першого надходження статті до видання: 15.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026